

УДК 261.7:262.3

С. О. Шкіль

кандидат філософських наук, доцент кафедри філософії
Національного університету біоресурсів і природокористування України

КРИЗА НАРАТИВУ СУЧАСНОГО РОСІЙСЬКОГО ПРАВОСЛАВ'Я

Сучасне російське православ'я – потужна релігійна традиція, вплив якої на культуру, політику й ідеологію багатьох країн пострадянського простору важко переоцінити. Історично саме православна традиція формувала світоглядну матрицю народів Східної Європи, тому розроблені нею наративи глибоко вкоренилися в культурі та свідомості мешканців цього регіону. Кожна історична епоха формує власний порядок денний, який потребує адаптації традиційних наративів до вимог сучасності. Російська православна традиція не є винятком: реагуючи на актуальний соціокультурний контекст, вона адаптує традиційні наративи, створюючи оригінальну ідеологічну матрицю. Характерною особливістю російського православ'я є його багатовікова залежність від державної влади. В умовах авторитарної держави, якою є сучасна РФ, такий нюанс особливо актуальний. Використання суперечливих наративів сучасною РПЦ наочно демонструє кризові тенденції релігійної наративності, які стали наслідком політизації й ідеологізації релігійного дискурсу. З огляду на тотальний характер цього явища варто констатувати, що феномен кризи наративу сучасного російського православ'я потребує детального наукового релігієзнавчо-філософського розгляду.

Мета статті – за допомогою аналізу риторики й наративної традиції представників окремих ідеологічних напрямів РПЦ дослідити феномен кризи наративності сучасного російського православ'я.

Проблема дослідження кризи наративу сучасного російського православ'я полягає в низькому рівні розробки цієї теми. Отже, перед нами постає необхідність, з одного боку, сконцентрувати увагу на дослідженні риторики представників РПЦ, зокрема її предстоятеля патріарха Кирила, адже наративні конструкції, які він використовує, можна вважати хрестоматійними в ключі вивчення цієї проблеми. З іншого боку, для розуміння контексту утворення досліджуваних наративів необхідно звернутися до праць провідних спеціалістів, які займалися вивченням феноменології сучасного російського православ'я. У статті використано праці відомих релігієзнавців, а саме: Костянтина Костюка, Миколи Мітрохіна, Сергія Філатова, Бориса Кнорре.

У межах репрезентованого дослідження перед нами передусім постає таке питання: у чому полягає специфіка наративів сучасного російського православ'я? Відповідаючи на нього, варто зазначити, що специфіка досліджуваної традиції зумовлена історичним і політичним контекстом. Прийнято вважати, що «сучасним» для пострадянського простору як сфери історичного поширення російського православ'я є період, що розпочався в 1991 р., коли відбувся розпад СРСР. Звісно, російське православ'я, як і будь-яка інша релігійна традиція, перебуває під впливом історичних подій і, реагуючи на них, розробляє власну форму взаємодії з викликами сучасності, яка оформлюється у вигляді певних наративів. Саме історичний контекст сформував низку характерних особливостей, притаманних наративній матриці сучасного російського православ'я, серед яких потрібно відзначити такі: консервативність, політизованість, схильність до використання ідеологічних кліше в церковній риторичі. З іншого боку, важливу роль відіграє й соціальна неоднорідність РПЦ як структури. Вона зумовлює розвиток різних наративних трендів. У сучасному російському православ'ї можна умовно виділити три магістральних ідеологічних напрями: фундаменталістський, ліберальний і консервативний. Дослідження кризи наративності кожного з цих напрямів дає змогу краще зрозуміти загальну динаміку розвитку кризових тенденцій у наративній традиції сучасного російського православ'я.

Розгляд феномена кризи наративності в сучасному російському православ'ї варто розпочати з дослідження риторики

представників найбільш радикальної та водночас найбільш поширеної традиції в сучасному російському православ'ї – фундаменталізму. Цей напрям у російській православній традиції посідає особливе місце, адже він розробив найбільш популярну, специфічну й живу наративну матрицю. Зародження цього наративного напрямку відбувалося паралельно зі світовим процесом актуалізації феномена релігійного фундаменталізму, тобто на початку ХХ ст. [7]. У той самий період сформувалася й ідеологія російського православного фундаменталізму, яка включала в себе релігійну нетерпимість, шовінізм, віру в богообраність руського народу, монархізм, антилібералізм і антимодернізм, антисемітизм, есхатологічне очікування. Причиною радикалізації російського православ'я в передреволюційний період можна вважати високі соціальні напруження, що було породжене політичною, економічною та суспільною нестабільністю початку століття. З іншого боку, залежне від державної влади православ'я було заручником відверто шовіністичної політики царського уряду, який намагався використовувати релігійні наративи як засіб ідеологічного впливу. Результатом взаємодії цих факторів стала політизація релігійного дискурсу, що відобразилася на проповідях і працях багатьох консервативно налаштованих церковних діячів.

Проілюструємо це твердження прикладом тогочасної радикальної релігійної риторики. Говорячи про наслідки Російсько-японської війни, відомий консервативний проповідник протоієрей Іоанн Восторгов стверджував: «Росія в боротьбі на Далекому Сході стояла у своєму світовому історичному покликанні. Покликання це – нести світло християнства, хрест і Євангеліє на всьому великому історичному русі російського народу. На жаль, світ цей став у нас самих і в нас самих меркнути; Хрест і Євангеліє стали зневажатися і зраджувати руські люди. Пала віра, ослабло благочестя; знову явилися чвари й розбрат. Ослабла влада та пошана до неї, виникла неповага до скарбу царського самодержавства, який завжди був рятівною силою в тяжкі дні життя Росії» [2]. Навіть поверховий аналіз подібної риторики дає змогу зрозуміти політичний напрям цієї наративної традиції. Варто зазначити, що, використовуючи такі наративи, передреволюційна залежна від держави церква намагалася спрямувати руйнівну енергію фундаменталізму проти «ворогів православ'я». Як показала історія, ці потуги й зусилля виявилися марними.

Безумовно, власні корективи в розвиток досліджуваного феномена вніс радянський режим, який, з одного боку, жорстко переслідував російський православний фундаменталізм, а з іншого – створював оптимальні умови для його розвитку. Репресії, які звалив тоталітаризм на православну церкву, загнали фундаменталістську наративну традицію в підпілля, перетворивши її з магістрального напрямку церковної риторики, як це було перед революцією, на маргінальне явище, поширене здебільш серед представників невідконтрольних РПЦ релігійних структур. Водночас запад релігійної культури, викликаний репресіями з боку влади, призвів до маргіналізації загальноцерковного дискурсу. Низький рівень релігійної освіти більшості віруючих РПЦ в радянські часи сприяв поширенню в їхньому середовищі різноманітних суперечливих наративів, більшість із яких несла відбиток фундаменталістського впливу. Російський дослідник Микола Мітрохін зазначає, що особливо активно ці наративи розвивалися серед чорного духовенства. Консервативні монахи ворожо ставилися до держави, Заходу й католицизму, до будь-яких форм позацерковної активності [9, с. 184]. Під впливом чорного духовенства, яке часто за відсутності парафіяльних священників було змушене виконувати їхні обов'язки на парафіях, ці наративи

поширилися серед значної частини віруючих. Наявність цих наративів у церковному дискурсі суттєво відчувається навіть в теперішні часи. Костянтин Костюк відзначає, що фундаменталістські погляди особливо поширені серед соціально незахищених верств населення, людей із низьким рівнем освіти й неофітів [7].

«Золотою добою» в історії російського православного фундаменталізму стали 90-ті рр. XX ст. Лібералізація державної керівної моделі часів Перебудови призвела до ослаблення ідеологічного тиску на церкву, унаслідок якого маргіналізовані сили православного фундаменталізму почали активно заявляти про себе. З іншого боку, така наративна традиція зберігалася та активно розвивалася в емігрантських колах, особливо серед духовенства, пов'язаного з ідеологічною спадщиною архієпископа Серафіма (Соболева), учні й послідовники якого мали значний вплив на розвиток церковної освіти й парафіяльне життя як у Зарубіжній церкві, так і в СРСР [7; 10]. Як наслідок цього впливу, наприкінці 1980-х рр. утворилися перші угруповання православних фундаменталістів, а ідеологія, яку вони сповідували, почала швидко поширюватися серед неофітів, які у великій кількості наповнили церкву після розпаду СРСР. Особливе місце серед популярних у зазначений період наративів посідали есхатологічні очікування, віра в необхідність реставрації в Росії монархії, заклики до канонізації царя Миколи II, тотальна недовіра до ліберальної держави й тогочасного церковного керівництва [1]. Часто ці наративи комбінувалися між собою, утворюючи нові ідеологічні моделі, швидко поширювалися серед віруючих РПЦ, приносячи немало клопоту її керівництву, яке за часів патріарха Олексія II не мало інструментів впливу на це явище.

«Приборкання» православного фундаменталізму почалося з обранням на патріарший престол Кирила (Гундяєва). Новий патріарх розробив просту та водночас доволі ефективну програму вирішення цієї проблеми: запропонував найбільш лояльним до патріархії лідерам фундаменталістів важливі церковні посади [5, с. 73]. Така симпатія до радикалів не була чимось екстраординарним для патріарха Кирила. У сучасній історії Росії вищі церковні ієрархи багаторазово виступали якщо не відкритими, то латентними апологетами православного фундаменталізму. Хрестоматійною в цьому сенсі є діяльність і риторика Санкт-Петербурзького митрополита Іоанна (Снічева). Але саме за часів патріарха Кирила фундаменталізм став релігійним мейнстрімом: він вдало інтегрувався в загальноцерковний дискурс, спричинивши процес його радикалізації. Якщо проаналізувати промови патріарха за різні періоди, стає зрозуміло, що, незважаючи на амплуа ліберала, він також поділяв деякі з ідеологічних поглядів прихильників православного фундаменталізму. У статтях 1990-х рр. й особливо першої половини 2000-х рр., опублікованих у книзі «Свобода та відповідальність: у пошуках гармонії», майбутній патріарх часто використовує притаманні православному фундаменталізму наративи. Наприклад, критикує «Декларацію прав та свобод людини», закон «Про свободу совісті», лібералізм загалом, проповідницьку діяльність інших християнських церков, екуменізм [4, с. 42, 63, 104]. Наголошує на існуванні «особливого шляху» Росії та необхідності будувати «багатополярний світ», убачає юдейське коріння у філософії доби Відродження та витоках Реформації [4, с. 27, 74, 105].

Незважаючи на симпатії з боку патріарха Кирила, процес інтеграції православного фундаменталізму в церковний мейнстрім звів нанівець увесь потенціал до майбутнього розвитку притаманних йому наративів і розпочав кризовий процес усього руху. Підконтрольний церковному керівництву фундаменталізм на цьому етапі розвивається у вигідному для церкви напрямі, а отже, не має простору для ідеологічних трансформацій, які мали місце наприкінці XX ст. Сучасна риторика фундаменталістів багато в чому збігається з наративною матрицею, яку використовувало консервативне передреволюційне духовенство, адже в ній політичний та історіософський дискурси превалюють над суто релігійним. Такі наративи використовують популярні

в РПЦ представники фундаменталізму: протоієреї Дмитро Смирнов, Всеволод Чаплін і Андрій Ткачов. Їхня риторика здебільш збігається із загальним напрямом, заданим патріархом, але в ній повністю відсутня будь-яка динаміка й потенціал до розвитку. Однак навіть у кризовій ситуації окремі представники православного фундаменталізму іноді продукують цікаві наративні конструкції. Так, колишній глава Синодального відділу із взаємодії Церкви та суспільства протоієрей Всеволод Чаплін (обіймав цю посаду з 31 березня 2009 р. по 24 грудня 2015 р.) закликав втілити в Росії ідеали Святої Русі, Радянського союзу й халіфату [11]. Незважаючи на абсурдний характер цієї заяви, варто констатувати, що навіть в умовах загальної наративної кризи російський православний фундаменталізм має великий потенціал до ідеологічного розвитку. Він шукає нові форми актуалізації, переводячи вектор руху в бік активістської діяльності.

Функціонально спорідненою з фундаменталістським напрямом у сучасній РПЦ є консервативна, або державницька наративна традиція. Її походження також можна вбачати в риторичі передреволюційного консервативного духовенства, але її методологія багата в чому зумовлена радянським історичним минулим. Такий ідеологічний напрям можна вважати найбільш традиційним, але найменш перспективним з огляду на його залежність від політичного ландшафту сучасної РФ. Як і сто років тому, православна церква, потрапивши в адміністративну та фінансову залежність від авторитарного режиму, активно виступає в ролі популяризатора вигідних для держави ідеологічних моделей. У цих ідеологічних моделях, як і у випадку з фундаменталізмом, відбувається змішування політичного й релігійного дискурсів з однією лише різницею: у них відсутні монархічні та есхатологічні елементи, а особливе місце посідає концепція співпраці церкви і влади, визначної історичної ролі Росії. Уособленням цього напрямку стали ідеологічні доктрини «руського світу» та «симфонії духовної й світської влади». Більшість дослідників відзначає, що використання політизованої риторики негативно відображається як на репутації церкви, так і на загальному результаті цієї діяльності. Ілюстративними в цьому сенсі стануть приклади пропагандистської діяльності РПЦ під час переобрання В.В. Путіна на посаду президента в січні 2012 р. та використання ідеологічних доктрин як інструменту політичного впливу на міжнародній арені. Російський дослідник Сергій Філатов зазначає, що під час політичної кризи, яка спіткала переобрання В.В. Путіна, церква посіла відверто прадержавну позицію та в доволі різкій формі засудила опозиціонерів. Цей факт призвів до відкритої конфронтації зі значною частиною громадянського суспільства, наслідком якої стало зниження суспільної довіри до церкви [15, с. 12–13, 14].

Іншим важливим напрямом ідеологічної діяльності РПЦ є пропаганда доктрини «руського світу», головним апологетом якої залишається патріарх. Відзначимо, що ця ідеологічна доктрина – найсуперечливіший наратив із поширюваних сьогодні церквою, адже саме вона викликає шквал нарікань із різних боків. Особливо критика доктрини «руського світу» набула великого розмаху після українських подій початку з 2014 р., коли вона була використана, з одного боку, як ідеологічна зброя, а з іншого – як привід до розв'язання міжнародного конфлікту. У свою чергу, більшість дослідників, котрі займаються цією проблемою, визнають, що пропаганда аналізованої доктрини мала на меті поширення ідеї домінування Росії та російської культури в регіоні й запобігання процесу євроінтеграції колишніх радянських країн, насамперед України [12]. Водночас необхідно зазначити, що поширення «державницьких» наративів РПЦ сильно залежить від напрямку ідеологічної риторики Кремля, яка після початку української кризи зазнала кількох суттєвих трансформацій і продовжує змінюватися відповідно до зовнішньої та внутрішньої політичної ситуації в Росії. Підсумовуючи вищесказане, можна констатувати, що, зважаючи на низьку ефективність використання церкви як знаряддя ідеологічної зброї, російська влада

скоріше за все найближчими роками остаточно припинить співпрацю з патріархією в цьому напрямі. Цей процес уже дає про себе знати, адже патріарх останніми роками все рідше згадує про «симфонію духовної й світської влади». Це може означати лише одне: у «державницьких» наративів відсутні далекоглядні перспективи.

Останнім із розглянутих наративних напрямів сучасного російського православ'я є ліберальний. Це ідеологічне угруповання найменш численне серед віруючих РПЦ, але розроблена ним наративна матриця має глибоке історичне коріння, продовжує активно розвиватися, має великий потенціал. Водночас перспективи її розвитку в сучасній РПЦ також мають доволі сумнівний вигляд, адже ліберальна наративна традиція не лише не підтримується церковним загалом, а часто навіть не сприймається всерйоз або стає об'єктом жорсткої критики з боку консерваторів і фундаменталістів. Варто зазначити, що так було не завжди, бо ліберальна риторика також активно використовувалась багатьма представниками церкви навіть у радянський період. Але тут існує один важливий нюанс: використання ліберальних наративів представниками РПЦ в радянські часи відбувалося також у межах співпраці з державою. Намагаючись імітувати миротворчу діяльність, СРСР експлуатував міжнародні гуманітарні платформи для власного піару. Задля цього були використані й міжнародні екуменічні форуми на кшталт «Всесвітньої ради церков», до якої консервативна та не дуже відкрита до екуменічного діалогу РПЦ була змушена вступити під тиском держави в 1948 р. [6]. Діяльність РПЦ у «Всесвітній раді церков» мала демонструвати відсутність релігійних репресій у СРСР і створювати певну альтернативу активній міжнародній і гуманітарній діяльності католицької церкви. З цієї метою при патріархії було розроблено спеціальний церковний адміністративний орган – Відділ зовнішніх церковних відносин та оригінальну наративну модель, яка повинна була демонструвати наміри радянської церкви на міжнародній арені. Ця концепція була сформульована в гаслі «РПЦ бореться за мир» [3]. Вона базувалася на пацифістських гаслах, закликах до діалогу культур, релігій і цивілізацій, наполягала на необхідності пошуку спільного вирішення світових проблем [4, с. 51].

Але така риторика використовувалася церквою виключно для зовнішньої аудиторії. Її поширювали учні та послідовники митрополита Никодима (Ротова), який був апологетом концепції активної міжнародної діяльності церкви й тісної співпраці з державою [9, с. 184]. У самому СРСР, де проповідницька діяльність священників суворо контролювалася органами держбезпеки, поширення подібних наративів виглядало майже неможливим. Водночас із виникненням дисидентського руху в СРСР у середовищі інтелігенції зародилася тенденція пошуку нових форм ідентичності за межами офіційної радянської ідеологічної системи. Як зауважує російський дослідник Олексій Федотов, церква була фактично єдиною легальною організацією з протилежною щодо радянської ідеології. Рух представників інтелігенції в напрямі церкви й релігії був абсолютно природним, так само, як до революції був природним рух до атеїзму [13]. Цей рух хронологічно збігся із глобальними трансформаціями, які відбувалися в західному християнстві й, у свою чергу, вплинули на пожвавлення релігійного життя. Наративна традиція, яку розробили ліберали, спиралася на філософію Володимира Соловйова, діяльність дореволюційних релігійно-філософських гуртків і богословських школи паризького Свято-Сергієвського інституту [8]. Вона увібрала в себе провідні елементи ліберального світогляду, типові для сучасної західної християнської традиції: демократичність, ідею про необхідність діалогу релігій і культур, тенденцію до спрощення обрядовості й подолання бар'єрів між мирянами та духовенством, активну роботу з парафіальною громадою. Такі наративи були ворожо зустрінуті в РПЦ, тому вони не отримали широкого розповсюдження. Утім ліберальні погляди на православ'я закріпилися серед представників інтелігенції, утворили власну, незалежну від магістральної наративну лінію.

Центральними фігурами ліберального православ'я, чия діяльність найбільше вплинула на розвиток цієї наративної традиції, потрібно вважати протоієрея Олександра Меня й митрополита Антонія (Блума). Також не менш важливою для розуміння процесу формування наративної матриці «ліберального православ'я» залишається діяльність протоієрея Георгія Кочетова, який часто стає об'єктом жорсткої критики з боку консерваторів і фундаменталістів. Серед активних лібералів-мирян необхідно згадати відомих православних публіцистів Андрія Десницького й Ольгу Седакову. Загалом варто зазначити, що, не маючи масової соціальної й адміністративної підтримки, церковні ліберали часто змушені самотужки проводити активну місіонерську роботу й відроджувати парафіяльне життя. За свої ідеологічні переконання вони часто ставали жертвами нападів радикально налаштованої більшості аж до відкритого ostracismu, заборон проводити богослужіння та звинувачень у ересі [9, с. 213–214]. Зі вступом на патріарший престол Кирила ситуація суттєво змінилася: зацьковані в добу розквіту фундаменталізму ліберали були певною мірою реабілітовані [14, с. 24–25]. Але реабілітація поширюваних ними наративів не відбулася. Керівництво РПЦ й досі дивиться на церковних лібералів скрізь пальці, роблячи вигляд, що їх не існує. Таке ігнорування з боку патріархії призводить до відсутності перспектив розвитку навіть за наявності внутрішньої динаміки.

Узагальнюючи вищевикладене, необхідно зазначити, що, незважаючи на очевидні ознаки кризи провідних наративних трендів російського православ'я, ця традиція залишається динамічною ідеологічною силою, здатною створювати, інтерпретувати й поширювати власну ідеологічну політику. Розвиток наративної традиції сучасного російського православ'я історично залежить від політичного контексту в Росії. Вікова співпраця церкви та держави, яка відродилася в сучасній РФ, суттєво впливає на формування наративів, котрі використовує РПЦ. Можна констатувати, що така ситуація призвела до потрапляння церкви в специфічну форму ідеологічної залежності від влади, бо ж РПЦ задля реалізації власних амбітних проектів змушена поширювати ідеологічно вигідні наративи. З іншого боку, внутрішні проблеми церкви та її історичне минуле також впливають на формування «порядку денного». Так, актуальною проблемою для РПЦ з часів перебудови залишався православний фундаменталізм, інтеграція якого в церковне середовище лише частково вирішила цю проблему. Цей процес призвів до радикалізації магістральної наративної традиції, яка на сьогодні суттєво дисонує із загальними тенденціями у світовому православ'ї. Водночас опозиційні щодо магістральної наративної лінії РПЦ ліберали також, незважаючи на тяжкі умови свого існування, продовжують розвивати власну наративну традицію. Зазначені процеси в сучасному російському православ'ї яскраво демонструють, що його наративна матриця в подальшому майбутньому ще не раз буде зазнавати трансформації, відповідно, залишатиметься актуальним об'єктом релігієзнавчих досліджень.

У статті було розглянуто феномен кризи наративу сучасного російського православ'я. Задля кращого розуміння цього феномена було приділено увагу окремим наративним напрямам у сучасному російському православ'ї, виявлено їхні характерні риси та вказано на джерело кризових тенденцій. Першим із розглянутих напрямів є найбільш радикальний і найбільш динамічний із зазначених – фундаменталістський наративний напрям. Утворившись ще на початку XX ст., він увібрав у себе низку радикальних ідеологічних елементів, тому характеризується наявністю різкої конфронтації з осучасненням і наполягає на консервативному розумінні православної традиції. Цей напрям особливо активно розвивався починаючи з кінця 80-х рр. XX ст., був значно поширений серед пересічних віруючих. Однією з ключових особливостей згаданого ідеологічного напрямку було підозріле ставлення до державної й церковної влади. Цей факт викликав постійну конфронтацію між послідовниками релігійного фундаменталізму та офіційною

церквою. Вирішення цієї проблеми відбулося лише за часів патріарха Кирила, який інтегрував представників православного фундаменталізму в церковний істеблішмент. Це призвело до радикалізації загального дискурсу РПЦ. Інтеграція фундаменталістів у керівництво церкви й перетворення православного фундаменталізму на церковний мейнстрим ознаменували появу кризових тенденцій у цій наративній традиції. «Приборканий» фундаменталізм, потрапивши під пильний контроль церковного керівництва, утратив здатність до трансформацій, а разом із нею й потенціал до розвитку. Однак, навіть будучи контрольованим і перебуваючи в стані наративної кризи, православний фундаменталізм шукає нові форми актуалізації, переводячи вектор руху в бік активістської діяльності.

Державницькі, або консервативні наративи пов'язані насамперед із феноменом взаємодії церкви та держави. Проблема взаємодії РПЦ з владою й пов'язана з нею політизація та ідеологізація церковного дискурсу є одним із ключових елементів феноменології сучасного російського православ'я, що безпосередньо впливає на розвиток наративної матриці церкви. Переслідуючи власні політичні й економічні цілі, керівництво РПЦ поставило церкву в жорстку ідеологічну залежність від державної влади, унаслідок якої наративи, популяризовані церквою, набули яскравого ідеологічного забарвлення. Цей процес напруги відобразився в політичній риторикі представників церкви, а також у використанні представниками РПЦ неоднозначних ідеологічних моделей, наприклад, доктрини «руського світу», концепції «симфонії духовної й світської влади». Використання подібних моделей, зокрема, і як засобу ідеологічного впливу та політична риторика представників церкви викликали різку критику РПЦ з боку представників громадянського суспільства і значною мірою вплинули на зниження авторитету церкви. Останнім часом доволі наочним стає факт низької ефективності використання подібних ідеологічних моделей, а отже, співпраця церкви та держави в ідеологічній сфері, скоріш за все, буде припинена. Цей факт дає право констатувати наявність кризових тенденцій у цьому наративному напрямі.

Останній із розглянутих у статті наративних напрямів – ліберальний. Наративи, розроблені в межах цієї традиції, багато в чому корелюють зі світовими тенденціями сучасного західного християнства й динамічно розвиваються. Але, на відміну від фундаменталістського напрямку, наративна традиція лібералів ігнорується керівництвом церкви, подекуди навіть засуджується. Головною причиною виникнення кризових тенденцій у цьому напрямі є відсутність підтримки з боку церкви та послідовне цькування з боку фундаменталістів. Водночас представники ліберального напрямку набагато менше контактують із державною владою, тому їхня наративна традиція зазнала найменшого впливу сучасної російської державної ідеології. Варто зазначити, що така незалежність у майбутньому може зіграти на руку ліберальному православ'ю. Маємо підстави зробити висновок, що, незважаючи на наявну кризу наративу, сучасне російське православ'я залишається релігійною традицією, яка динамічно розвивається. Представники окремих її напрямів активно шукають шляхи подолання кризи, а отже, розвивають нові наративні моделі. Цей факт надає впевненості вважати, що в майбутньому розроблені ними наративи будуть актуальним об'єктом релігієзнавчих досліджень.

Література

1. Верховский А. Политическое православие в российской публичной политике. Подъем антисекулярного национализма / А. Верховский // Сова. – 2005. – [Электронный ресурс]. – Режим доступа : <http://www.sova-center.ru/religion/publications/2005/05/d4678/>.
2. Восторгов И., прот. Мировое призвание России. Слово в день празднования Казанской иконы Божией Матери / прот. Иоанн Восторгов [Электронный ресурс]. – Режим доступа : <http://www.pravoslavie.ru/49507.html>.

3. Доктусов Н. Русская Православная Церковь в борьбе за мир / Н. Доктусов [Электронный ресурс]. – Режим доступа : <http://archive.jmp.ru/page/index/195012783.html>.

4. Кирилл (Гундяев), митр. Свобода и ответственность: в поисках гармонии / митр. Кирилл (Гундяев). – М. : Отдел внешних церковных связей Московской Патриархии, 2008. – 240 с.

5. Кнорре Б. Российское православие. Постсекулярная институционализация в пространстве власти, политики и права. Монтаж и демонтаж секулярного мира / Б. Кнорре. – М. : РОССПЭН, 2014. – С. 42–103.

6. Козлов М., прот. Русская Православная Церковь и экуменическое движение / прот. М. Козлов [Электронный ресурс]. – Режим доступа : <http://www.taday.ru/text/949193.html>.

7. Костюк К.Н. Православный фундаментализм / К.Н. Козлов // Полис. Политические исследования. – 2000. – [Электронный ресурс]. – Режим доступа : http://www.gumer.info/bogoslov_buks/ortodox/Article/kost_prfund.php.

8. Кырлежев А. Либеральные тенденции в русском православии: к постановке проблемы / А. Кырлежев // Неприкосновенный запас. – 2003. – [Электронный ресурс]. – Режим доступа : <http://magazines.russ.ru/nz/2003/6/kyr.php>.

9. Митрохин Н.А. Русская православная церковь: современное состояние и актуальные проблемы / Н.А. Митрохин. – М. : НЛЮ, 2004. – 648 с.

10. Митрохин Н. Правые святые / Н. Митрохин // Грани. ru. – 2015. – [Электронный ресурс]. – Режим доступа : <http://grani.ru/opinion/mitrokhin/m.245335.html>.

11. Протоиерей Чаплин призвал реализовать в РФ идеалы Святой Руси, халифата и СССР // Интерфакс. – 2015. – [Электронный ресурс]. – Режим доступа : <http://www.interfax.ru/russia/481242>.

12. Україна та проект «Русского мира» : [аналітична доповідь] / [В.М. Яблонський, С.І. Здіорук, В.В. Токман та ін.]. – К. : Національний інститут стратегічних досліджень, 2014. – 95 с.

13. Федотов А. Русская Православная Церковь и религиозные диссиденты в 60–80-е годы XX века / А. Федотов // Богослов. ru. – 2014. – [Электронный ресурс]. – Режим доступа : <http://www.bogoslov.ru/text/3946671.html>.

14. Филатов С. Патриарх Кирилл – два года планов, мечтаний и неудобной реальности / С. Филатов // Православная церковь при новом патриархе. – М. : РОССПЭН, 2012. – С. 9–68.

15. Филатов С. Русское православие, общество и власть во времена политической турбулентности / С. Филатов // Монтаж и демонтаж секулярного мира. – М. : РОССПЭН, 2014. – С. 9–42.

Анотація

Шкіль С. О. Криза наративу сучасного російського православ'я. – Стаття.

У статті досліджено питання кризи наративу сучасного російського православ'я. Використано метод аналізу загального історичного, політичного та релігійного контексту утворення окремих наративних напрямів. Розглянуто джерела, характерні риси й розвиток кризових тенденцій у дискурсі сучасного російського православ'я. Фундаменталістський наративний напрям увібрав у себе низку радикальних ідеологічних елементів, характеризується наявністю різкої конфронтації з осучасненням, наполягає на консервативному розумінні православної традиції, з недовірою ставиться до державної та церковної влади. Інтеграція фундаменталізму в керівництво церкви й перетворення його на церковний мейнстрим за часів патріарха Кирила ознаменували появу кризових тенденцій у цій наративній традиції. Використання ідеологічних моделей доктрини «руського світу» та «симфонії духовної й світської влади», політична риторика представників церкви вплинули на зниження авторитету церкви. Наративна традиція лібералів суголосна тенденціям західного християнства, ігнорується та засуджується керівництвом церкви, мало контактує з державною владою.

Ключові слова: наратив, РПЦ, православний фундаменталізм, патріарх Кирило, православ'я.

Аннотация

Шкиль С. А. Кризис нарратива современного российского православия. – Статья.

В статье исследован вопрос кризиса нарратива современного русского православия. Использован метод анализа общего исторического, политического и религиозного контекста образования отдельных нарративных направлений. Рассмотрены источники, характерные черты и развитие кризисных тенденций в дискурсе современного российского православия. Фундаменталистское нарративное направление впитало в себя ряд радикальных идеологических элементов, характеризуется наличием резкой конфронтации с осовремениванием, настаивает на консервативном понимании православной традиции, с недоверием относится к государственной и церковной власти. Интеграция фундаментализма в руководство церкви и превращение его в церковный мейнстрим во времена патриарха Кирилла ознаменовали появление кризисных тенденций в данной нарративной традиции. Использование идеологических моделей доктрины «русского мира» и «симфонии духовной и светской власти», политическая риторика представителей церкви повлияли на снижение авторитета церкви. Нарративная традиция либералов созвучна тенденциям западного христианства, игнорируется и осуждается руководством церкви, мало контактирует с государственной властью.

Ключевые слова: нарратив, РПЦ, православный фундаментализм, патриарх Кирилл, православие.

Summary

Shkil S. O. The crisis of narrative of modern Russian Orthodoxy. – Article.

The question of the crisis of narrative of modern Russian Orthodoxy is investigated. The method of analysis of general historical, political and religious context of separate narrative directions is used. The sources, characteristics and development of crisis tendencies in the discourse of modern Russian Orthodoxy is considered. The fundamentalist narrative line has incorporated a series of radical ideological elements, characterized by a sharp confrontation with modernization, insists on the conservative understanding of Orthodox tradition, with mistrust refers to the state and church authorities. The integration of the fundamentalists to the church leadership and turning it into a mainstream of church in the Patriarch Kirill's times marked the emergence of crisis tendencies in the narrative tradition. Using models of ideological doctrine of "Russian World" and "Symphony of spiritual and secular power", political rhetoric of Church representatives have affected decrease authority of the church. The narrative tradition of liberals is in unison with Western Christianity, ignored and condemned by the leadership of the church, little contact with state authorities.

Key words: narrative, Russian Orthodox Church, Orthodox fundamentalism, Patriarch Kirill, Orthodoxy.